

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/35, p. 463-476

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12689>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

KLÂSİK NUSAYRÎ ESERLERİNDE TANRI DÜŞÜNCESİ

*Hatice ARSLAN**

ÖZET

Bu makalede, III./IX. yüzyılda Irak coğrafyasında ortaya çıkan ve modern zamanlara kadar bâtinî özelliklerini kaybetmeden varlığını sürdüren Nusayrî geleneğin, inanç sisteminin anlaşılmasında merkezi öneme sahip olan ilk dönem tanrı tasavvuru incelenmiştir. Nusayrîlik diğer bâtinî fırkalar gibi gizliliğe büyük önem vermektedir. Nusayrîliğin bâtinî karakterinin yanı sıra mezhep üzerindeki baskılar da fırkanın ileri gelenlerini mezhebe ait literatürü gizlemeye yönlendirmiştir. Bu durum özellikle Nusayrîliğin inanç yapısı hakkında önemli bilgi eksikliklerine neden olmuştur. Ancak XIX. yüzyıldan itibaren bazı misyonerlerin ve bilim adamlarının Nusayrî müelliflerce yazılan eserleri elde etmesiyle birlikte mezhep üzerine bilimsel çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Yine son dönemlerde Nusayrîlik ile ilgili yapılan akademik çalışmalar ve gruba yönelik ithamlara tepki sonucunda Nusayrî müelliflerin yayımladığı eserlerle mezhep, bir dereceye kadar aydınlatılabilmektedir.

Herhangi bir dini grubun tanrı inancını tüm yönleriyle ortaya koymak oldukça güçtür. Zira tanrı mefhumu, gerek dini literatürde gerekse dini topluluğun zihninde bütün yönleri ile açıklığa kavuşmamıştır. Hele ki bu, Nusayrîlik gibi inanç esaslarının gizlenmesini temel doktrin olarak kabul etmiş dini gruplar için daha da zordur. Ayrıca, Nusayrî literatürde bir yandan tevhid inancı vurgulanırken diğer yandan Ma'nâ-İsim-Bâb olarak adlandırılan varlıklara ulûhiyet atfedilmesi tanrı tasavvurunun anlaşılmasını daha da güçleştirmektedir. Tüm bu zorluklara rağmen Nusayrî itikadına yön veren liderlerin günümüzde ulaşılabilen eserlerine bütüncül bir yaklaşımla Nusayrîliğin tanrı düşüncesi hakkında temel bir fikrin oluşabileceği kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Nusayrîlik, Yüce İlah, Ma'nâ, İsim, Bâb.

* Arş. Gör. Dr. Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, El-mek: h_gultekin81@hotmail.com

CONCEPTION OF GOD IN THE EARLY NUSAYRI LITARATURE

ABSTRACT

In this article, the Nusayri tradition, which emerged in the III/IX. century in Iraq's geography and continued its existence without losing its esoteric character until modern times, examined the first period the concept of God which had a central prescription in understanding the system of belief. The movement gives great importance on secrecy like other esoteric sect. In addition to its esoteric character, due to pressures on the sect, leading scholars hide the liturgical literature, causing a lack of important information, especially about Nusayri's belief structure. However, from the XIX. century, some missionaries and scientists have obtained works written by Nusayri authors, thus scientific studies have begun on the sect. Moreover, as a result of the academic studies on the Nusayrism in recent periods and the works published by Nusayri authors, the sect can be enlightened.

It is very difficult to reveal all aspects of any religious group's faith in God. Because the notion of god is not completely clear in religious literature or in the minds of the religious community in all its aspects. This is even more difficult for religious groups who have accepted the fundamental religious doctrine as the basis for secrecy, such as Nusayrism. In spite of all these difficulties, we believe that a basic idea of Nusayriyya's god notion can be reached through a holistic approach to the early period Nusayri works which can be reached today.

STRUCTURED ABSTRACT

The Topic and Its Purpose

In this study, we will address the concept of God in Nusayrism, within the context of early period sources. Our purpose is to try and explain the contradictory-looking theism approach of Nusayrism, by using the classical resources of Nusayrism itself. In addition to these early-age authentic works, we will also try to emphasize the basic changes related to the theistic descriptions set forth in modern age works.

When naming the belief group subjecting to our study, we preferred the name "Nusayri", probably being used by the leaders of the sect-members since the 10th century, rather than the more popular term "Arabic Alawi/Alawi".¹ Whilst determining the main resources of our study, the early-age works, we availed of Massignon's (1969) Nusayri bibliography. By analysing the theistic approach imposed in these works and the main changes that occurred in the following periods, we will try to explain the meaning attached to God in Nusayri theology.

1. God's Nature and Theological Classification

We should first express that the sense of God in Nusayrism, which is a sect in Islam with an extreme Shia tendency, is without a doubt

¹ For more detailed information on the issue of naming the sect, see Arslan, (2015), p. 12-18. In addition, with regards to the view that it is not scientific to use the term Alawi as an umbrella-name for Nusayrism, see. Güngör, (2017), p. 75-90.

closely related to Shia understanding. Influenced by Mu'tazila, and indirectly by Neo-Platonism, Shi'ism sets forth a sense of transcendence god that is excluded from everything, is indescribable and can only be characterised by particular titles. Similarly in Nusayrism, the transcendence, eternal monotheist has an intangible characteristic (Ibn Nusayr, 2006a: 52-53; 2006b: 208, 209, 210). Being more elevated and transcendence than everything else, god is beyond senses and wisdom. His persona cannot be perceived by any means.

In addition to the almighty god, there is also a divine trinity present in Nusayri works, and it is named as Essence-Name-Gate. However, these are not at an equal level with each other. Essence is way beyond and above Name and Gate, the other elements of the trinity.

According to Nusayrism, Essence has created Name from its own divine light (Ibn Nusayr, 2006a: 47-48; al-Cilli, 2006b: 311). However, the splendour of Essence is not a mediator between Essence and Name (Bar-Asher & Kofsky, 2002: 34). There is no clearance nor a mediator between them. Therefore, there is a relation with the eternal one. Similar to the way sphere of sun and rays of sun express a single entity, the sun, Name cannot be thought of without Essence (es-Saig, vrk49a-b).

As already expressed, the early-age Nusayri scholars did not attain any divinity to Gate, the third aspect of theism. In Ibn Nusayr's works, Gate is the first entity created by the Name, and is the beginning of *ahl-i meratib* (2006a: 80, 88; 2006b: 230). Comments with regards to gate being an aspect of God must have stemmed from Nusayris emigrated to Syria due to various oppressions being probably influenced by Christianity (Friedman, 2010: 75). Works written after this period makes a connection between Gate and the almighty, similar to the connection with Name.

As Name came forth from the divine light of Essence, Gate came forth from the divine light of Name (Ibn Nusayr, 2006a: 66, 86; al-Cilli, 2006b: 316). According to El-Cilli, this is why gate cannot be called a creature too; for Gate has a connection with the eternal one due to name (2006a: 304; 2006b: 316). The Name-Gate relation in Nusayrism is similar to that between Essence and Name. just like Essence has created Name, Name has created gate from its own divine light. Name has chosen gate to convey his knowledge to his servants. Gate is the mediator between the material world and the divine world.

2. The Issue of Visible God

The belief of God manifesting himself in any entity within the human world has been present in many religious traditions since the archaic ages. According to Nusayri theology, the vision of God is deemed as a proof of his existence and is compulsory (al-Hasibî, 2006a:25).

In Nusayrism it is believed that the most exalted one of God's visions is Ali, the cousin and son-in-law the prophet (saw). According to Nusayrism, the foremost proof for this is the Holy Qur'an. As expressed in *Kitabu'l-Meshyaha*, the verses of Qur'an are secretly pointing to the theism of Ali. According to various claims Ali has indicated that the expression of Allah found in the verses point out to him. (Lyde, 1860: 114)

In the human world, Gate is seen as well as Essence and name. According to Nusayrism, the most exalted vision gate is Salman the Persian, who appears along with Ali and Mohammed, the most exalted visions of Essence and Name. As Essence is hidden in Name, name sometimes hides in and appears through gate. In Nusayri theology, the hierarchically greater one hides in the lower one. Essence only appears in Name, and name only appears in Gate. It is out of question for the lower one to be hiding in the higher one.

CONCLUSION

Nusayrism is a faction with an extreme-Shia tendency, born in Kufa, where many mystic groups were present during the III/IX. centuries. As is the case in all other Islamic groups, the foundations of Nusayri theology also contains the idea of God's absolute unity, however this unity has a highly complicated content. This study has been based on the idea of explaining the secret and difficult-to-comprehend elements within the belief of god in Nusayrism. With this in mind, the relevant parts of the early-period works have been taken as a basis. These works are the products of the ideas by the general sheiks of Nusayrism, before it was fragmented into several groups. By making this a starting point, we tried to make an analysis of the different comments made during various periods on Essence, Name and Gate, the most sacred entities in Nusayri theology. According to this;

Essence can be interpreted as the eternal, most exalted deity, but it can also be seen as the aspect of the incomprehensible god that is being perceived by man. He, as a proof of his existence, has made himself visible to mankind many times throughout history. Ali, the person at the centre of Nusayri faith, has been deemed since the early-age works as the most exalted vision of Essence. While this vision has been accepted as a reality in early-ages, it was then interpreted in a docetic style in the following periods.

Name represents the apparent aspect of Essence, which is beyond everything else. Its existence is fully dependent on Essence. In this sense we can see that there is no concrete god. It looks like the selby titles attained by some Islamic sects to Almighty Allah, probably by also being influenced by Neoplatonism, have been attained to another entity in Nusayri groups, who completely refuse the titles. Essence has created Name, and gave all the titles to it. Even though Nusayri sources talk about Name as "another entity" or "a created entity", they also say that these expressions are being used for mankind to comprehend the existence of the name. In other words, Name has actually not been created; it is also not a component of the most exalted one. He is deliberately flooding from the most exalted one.

Gate, on the other hand, represents the wisdom of the most exalted one and the apparent aspect of the Name. In the early-period works, Gate is mentioned as the first entity created by Name in the world of divine light, while in the following periods, with the influence of Christianity, it has been interpreted as an aspect of the most exalted one. The only eternal God, Essence, has created Name, and Name has created Gate. However, the existence of the latter two is dependent on the first one and therefore they do not have the characteristic of an independent deity. As

such, the three members of trinity in Nusayrism can be described as the divine aspects that came into existence through the creation of one-another.

In conclusion, it can be seen that the idea of God that constitutes a special place in Nusayri theology has been shaped by the philosophical and religious movements of the era; and the ideas of Nusayri leaders with regards to the self and titles of God made them cross the borders of amalgamation.

Keywords: Nusayriyya, Supreme Deity, Ma'na, Ism, Bâb

GİRİŞ

Nusayrîlik, günümüzde gerek Suriye’de azınlık olmalarına rağmen siyasi otoriteye hakim olmaları, gerekse batını özelliklerini koruyarak halen varlıklarını sürdürmeleri nedeniyle araştırmacılar tarafından haklı bir ilgi görmektedir.

İslam’ın genel çoğunluk tarafından anlaşılıp yaşanan yorumundan farklı anlayışlara sahip olan hareket, diğer bâtinî fırkalar gibi gizliliğe büyük önem vermektedir (Üzüm, 2000:173). Nusayrîlik uzun yıllar boyunca özellikle batıların gözünde İslam dışı bir dini gelenek olarak kabul edilmiştir. Bu düşüncenin temelinde şüphesiz bazı ideolojik niyetler olmakla birlikte söz konusu dini topluluğun inançlarını ve dini geleneklerine ait yazını büyük bir titizlikle gizlemesi de rol oynamış olmalıdır. Bu nedenle Nusayrîlerin kökenleri ve teolojileri hakkındaki bilgiler uzun yıllar ikincil şahısların gözlemlerine ve bazen de misyonerlerin özel çabalarıyla elde edilen az sayıda yazılı kaynağa dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece Nusayrîler bazen geç antikitede var olan pagan bir geleneğin takipçileri, bazen de Hıristiyanlığın Şiileşmiş bir kolunun üyeleri olarak kabul edilmişlerdir (Bar-Asher & Kofsky, 2002: 1).

Sözgelimi Dussaud, mezhep hakkındaki monografik eserinde (1900: 51-52) Nusayrîliğin Suriyeli Fenikeliler ile bağlantılı olduğunu iddia etmiştir. Dussaud’a göre, Nusayrî imanının merkezinde bulunan Ali’nin bazı metinlerde “Aliyyü’l-A’lâ” şeklindeki ifadesi, Filistin ve Suriye’de tapılan kutsal varlık “Eliun” ile yakından ilişkilidir. Ancak Dussaud’un ihmal ettiği şey, “Aliyyü’l-A’lâ” kelimesinin Ali’ye tanrısal vasıflar yükleyen gulât grupların eserlerinde de görüldüğüdür. Örneğin Mufaddaliye fırkasının kurucusu Mufaddal b. Ömer’e atfedilen *Kitâbü’l-Hefî*’te de benzer kullanımlar mevcuttur (bkz. 1981: 24.). Nusayrî metinlerdeki bu kullanım da muhtemelen mezhebin oluşumunda etkili olduğu bilinen gulât gruplar vasıtasıyladır.

Nusayrîlik ile Hıristiyanlığı benzeştiren Renan (ty: 114) gibi bazı araştırmacılar ise daha çok, iki dini geleneğin isim benzerliği ve Hıristiyanlığın baba-oğul-kutsal ruh inancı ile Nusayrîliğin Ma’nâ-İsim-Bâb inancının benzerliğine dikkat çekmektedir. Öncelikle Nusayrî kelimesinin Hıristiyanlık için kullanılan Nasârâ ile ilişkili görmek bilimsellikten uzak bir yaklaşımdır (Dussaud, 1900: 9-10; Friedman, 2010: 226). Hıristiyan teslisi ile Nusayrîlikteki üçlü tanrı inancı arasında kurulan bağlantı ise oldukça yüzeysel görünmektedir. Öyle görünüyor ki Nusayrî liderler ilk dönemlerden itibaren, muhtemelen bu tip suçlamalara cevaben, tevhid inancını vurgulayarak Hıristiyanlığın teslis anlayışını eleştirmiş ve kendi inançlarının farklılığını ortaya koymaya çalışmıştır.²

Peki, genel anlamda ilk dönem Nusayrî liderlerin eserlerinde tevhid inancına yapılan bu özel

² İlk dönem Nusayrî literatüründe Hıristiyan teslisinin eleştirisine örnek olarak bkz. el-Cillî, (2006a), s. 303-304; en-Neşâbî, “Münâzara”, Vrk. 95b.

vurgunun yanı sıra Nusayrîliğin tanrı inancındaki temel eleştiri noktası olan Ma'nâ-İsim-Bâb düşüncesi nasıl anlaşılmalıdır? Nusayrî teolojisini ortaya koyan temel şahsiyetler tevhid ile bu üçlüye atfedilen ulûhiyeti nasıl bağdaştırmaktadır?

Biz bu çalışmada Nusayrîliğin tanrı tasavvurunu ilk dönem kaynaklar bağlamında ele alacağız. Amacımız, Nusayrîlikte çelişkili gibi görünen tanrı inancını kendi klasik kaynaklarından hareketle açıklamaya çalışmaktır. Ayrıca bu ilk dönem otantik eserlerin yanı sıra modern dönemlere ait eserlerde ortaya konulan tanrı tasavvurundaki temel değişimler de vurgulanmaya çalışılacaktır.

Çalışmamıza konu olan inanç grubu isimlendirilirken günümüzde daha çok tercih edilen biçimiyle "Arap Alevisi/Alevi" yerine muhtemelen X. yüzyıldan itibaren mezhep mensuplarının liderleri tarafından da benimsenen "Nusayrî" adı kullanılmıştır.³ Araştırmamızın temel kaynakları olan ilk döneme ait eserler belirlenirken Massignon'un (1969) Nusayrî bibliyografyasından istifade edilmiştir. Türkiye'de yapılan Nusayrîlik ile ilgili çalışmalarda mezhebin Tanrı inancı ile ilgili olarak, Nusayrî teolojisinin ortaya konduğu ilk dönem eserler çoğunlukla ihmal edilmiştir. Ülkemizdeki araştırmacılar genel anlamda Nusayrî teolojisiyle ilgili olarak ya son döneme ait Nusayrî eserlerini ya da ikincil kaynakları referans almış görünmektedirler.⁴ Çalışmamızda söz konusu eserlerde vaz edilen tanrı düşüncesini ve daha sonraki dönemlerde bu düşüncedeki temel değişimleri inceleyerek Nusayrî teolojisinde Tanrı'nın nasıl anlamlandırıldığı açıklanmaya çalışılacaktır.

3. Tanrı'nın Doğası ve Teolojik Tasnif

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, İslam dünyasında aşırı Şii eğilimli bir mezhep olan Nusayrîliğin tanrı inancı, pek tabii Şii düşünceyle yakından ilgilidir. Mutezile'nin ve dolaylı olarak Yeni Eflatunculuğun etkilediği Şiilik, her şeyden münezze, tanımlanamaz, yalnızca selbi sıfatlarla nitelendirilebilir aşkın bir tanrı anlayışı ortaya koyar. Benzer şekilde Nusayrîlikte de aşkın, ezeli ve ebedî olan tek tanrı, vafedilemez, soyut bir mahiyete sahiptir (İbn Nusayr, 2006a: 52-53; 2006b: 208, 209, 210). Her şeyden yüce, aşkın olan tanrı, duyuların ve aklın ötesindedir. Onun zâtı hiçbir şekilde kavranılamaz.

Nusayrî eserlerinde yüce ilahtan başka Ma'nâ-İsim-Bâb olarak isimlendirilen üçlü bir ilahi birlik de söz konusudur. Ancak bunlar birbirleriyle eşit seviyede değildir. Ma'nâ, üçlemenin diğer unsurları olan İsim ve Bâbın çok ötesinde, üstündedir.

Nusayrî teolojisinde çoğunlukla Ma'nâ ile yüce ilah özdeş kabul edilmektedir. Buna göre, Ma'nâ hiçbir terimle tasvir edilemez. Onun hiçbir sıfatı yoktur. Ona atfedilen sıfatlar, yalnızca insanların onu tanıması için aracıdır (İbn Nusayr, 2006b: 226; Bar-Asher & Kofsky, 2002: 25). Ma'nânın idrak edilemeyeceği gizli yanının ne tasvir edilmesi ne de yüceltilmesi mümkündür. Onun için kullanılacak en yüceltici ve en uygun terim "*el-gayb*", yani bilinmeyen olmasıdır (el-Cillî, 2006: 303; Bar-Asher & Kofsky, 2002: 26).

İlk Nusayrî alimleri katı monoteist inancı vurgulamak için üçlemedeki ikinci varlık olan İsim üzerine ciddi teolojik tartışmalara girişmişlerdir. Zira Nusayrîliğin ilk dönemlerinde yalnızca İsmi tanrısal yönünden bahsedilmektedir; Bâbın herhangi bir tanrısalılığı yoktur.

Nusayrîliğe göre Ma'nâ, İsmi kendi nurundan yaratmıştır (İbn Nusayr, 2006a: 47-48; el-Cillî, 2006b: 311). Ancak Ma'nânın nuru, Ma'nâ ve İsim arasında bir aracı değildir (Bar-Asher & Kofsky, 2002: 34). İkisi arasında bir ara ya da aracı yoktur. Bu nedenle ezeli olanla arasında bir ilişki vardır.

³ Mezhebin isimlendirilme sorunu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Arslan, (2015), s. 12-18. Ayrıca bir çatı isim olarak Nusayrîlik için Alevi adının kullanılmasının bilimsel olmadığı ile ilgili bkz. Güngör, (2017), s. 75-90.

⁴ Ülkemizde Nusayrîliğin tanrı inancına yer veren pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan bazıları için bkz. (Üzüm, 2000: 173-187; Palabiyik, 2010:19-48; Bulut, 2011: 579-614; Soğukoğlu, 2013: 487-500)

Nasıl ki güneşin küresi ve güneşin ışınları tek bir varlık olan güneşi ifade ediyorsa İsim de Ma'nâdan ayrı düşünülemez (es-Sâîğ, vrk49a-b).

İsmin, Ma'nâya karşı konumu bakan bir kimseden bakışın çıkması, konuşan bir kimseden konuşmanın hasıl olması (el-Cillî, 2006a: 303), güneşten ışığın yayılması (es-Sâîğ, Mesail: Vrk. 49a-b; el-Cillî, 2006a: 304), ateşten ısının (es-Sâîğ, Mesail, Vrk. 50b), deriden terin çıkması gibidir (el-Cillî, 2006b: 312) Nasıl ki bakış bakanın ya da ısı ateşin bir cüz'ü değilse İsim de Ma'nânın cüz'ü değildir. Zira Ma'nâ bölünemez. İsim, Ma'nâdan feyz eder. Ancak Ma'nâdan, İsmin çıkması bir zorunluluktan meydana gelmemiştir; Ma'nânın iradesiyle İsim ortaya çıkmıştır.

Nusayrî teolojisinde İsmin yeri, Abdullah b. Harun es-Sâîğ'in, hocası el-Hasîbî'ye sorusu ile daha da açıklığa kavuşmaktadır:

İbn Harun: Ben O'na (Tanrı) O'nun aziz İsmi ile yalvarıyorum. Ma'nâya hicab ve mekan olan İsim ile dua edilir mi?

El-Hasîbî: İsim, Ma'nâ dışında bir şeyden mi kaynaklanıyor?

İbn Harun: Hayır efendim. Şayet o, başlangıçta Ma'nâ dışında bir şeyden olsaydı bu (İsim)gayrı kadim olurdu.

El-Hasîbî: Madem ki başlangıçta İsim, Ma'nâsız olamaz o halde niçin onun İsmi olduğunu kabul etmiyorsun? Eğer bir şey başka bir şeyden meydana geliyorsa o halde o, onun İsmidir. Onların arasını ara ya da aracı ile ayıramayız. Her öz bir isim ve bir sıfattan meydana gelir. Muhakkak ki başlangıçta İsim, Ma'nânın nurundan var oldu. ... İsim tektir o halde o onun nurundandır ve ondan zuhura gelmiştir (Mesâil, Vrk. 49b).

Buna göre, başka bir varlıktan kaynaklanan her varlık (yani İsim gibi) aralarında herhangi bir ara/tampon olmaksızın önceki bir varlığı oluşturur. Bundan dolayı İsim Ma'nâdan farklı bir varlık olarak düşünülemez, aksine İsim, Ma'nânın içinden fişkıran ve onunla dinamik bir ilişkiyi sürdüren tek bir varlıktır. (Bar-Asher & Kofsky, 2002: 100) Bu durum, Kur'an'da Tanrı'nın pek çok isminin bulunması ve bunlardan hangisi ile dua edilirse edilsin, nihayetinde duanın Tanrı'ya ulaşması gibidir. İsme dua eden de gerçekte Tanrı'ya dua etmiş olur. Sadece İsmin doğru anlamı ile Ma'nâya ibadet eden gerçek monoteist sayılabilir. Bu yüzden inanan iki aşırılıktan kaçınmalıdır: iki şahıs arasında tek kimlik yaratmaktan ya da İsmi yaratılış âleminin seviyesine indirgemekten (Bar-Asher & Kofsky, 2002: 102).

İsim her ne kadar Ma'nâ'dan kaynaklanıyorsa da onunla aynı seviyede değildir. Nusayrî literatüründe Ma'nâ ve İsim arasındaki ilişki açıklanırken düalist bir tutumdan kaçınmak için aralarındaki farka da işaret edilir. Örneğin, Ma'nâ ahad, İsim vâhiddir (İbn Nusayr, 2006a: 53); Ma'nâ ezeli, İsim kadimdir (İbn Nusayr, 2006a: 88). İsim, Ma'nânın mekanı ve kürsüsüdür (İbn Nusayr, 2006a: 67; 2006b: 207, 210, 211; el-Hasîbî, 2006a: 25). Nasıl ki ateş her daim ısıyı içerir fakat ısı ateşi içermezse Ma'nâ ile İsmin durumu da böyledir: Ma'nâ her daim İsmi içerir ancak İsim Ma'nâyı içermez.

İsmin bir yönü de Ma'nâ'nın kendini gizlediği hicabı olmasıdır. İsmin bu ikinci görevi yaratıcıyı örtülü ve gizli tutmaktır. Bu nedenle İsme hicab da denir. Bu görev, daha aşağı varlıkların nurânî âlemde ilk günahları işlemelerinden sonra onları cezalandırmak için verilmiştir (Friedman, 2010: 77).

Tanrısâlin üçüncü yönü olan Bâba, daha önce de ifade edildiği gibi, ilk dönem Nusayrî alimlerinde bir uluhiyet atfedilmemiştir. İbn Nusayr'ın eserlerinde Bâb, İsmin yarattığı ilk varlıktır ve ehl-i merâtibin başıdır (2006a: 80, 88; 2006b: 230). Bâbın Tanrının bir yönü olduğu şeklindeki yorumlar, çeşitli baskılar sonucunda Suriye'ye göç eden Nusayrîlerin muhtemelen Hristiyanlıktan

Turkish Studies

etkilenmesi sonucunda gelişmiş olmalıdır (Friedman, 2010: 75). Bu dönemden sonra yazılan eserlerde artık tıpkı İsim gibi Bâbın da yüce ilahla bağlantısı kurulur.

İsmin Ma'nânın nurundan ortaya çıkması gibi Bâb da İsmin nurundan meydana gelmiştir (İbn Nusayr, 2006a: 66, 86; el-Cillî, 2006b: 316). El-Cillî'ye göre bu nedenle Bâba da mahluk denilemez; zira Bâbın, İsim sayesinde ezeli olanla bir bağlantısı vardır (2006a: 304; 2006b: 316). Nusayrîlikte İsim-Bâb ilişkisi, Ma'nâ-İsim ilişkisi ile benzerdir. Ma'nânın İsmi yaratması gibi İsim de Bâbı kendi nurundan yaratmıştır. İsim, bilgisini veli kullarına iletmesi için Bâbı seçmiştir. Bâb, maddî âlem ile ilahî âlem arasındaki aracıdır.

Nusayrî metinlerde Bâbın batinının, İsmin zâhiri yönü olduğu dile getirilmektedir (el-Cillî, 2006c: 326; et-Taberânî, 2006a: 16). İsim, Bâbı yarattığında İsmin cesedi ile Bâbın ruhunun karıştığı ve böylece ikisinin aslında tek şey olduğu ifade edilmektedir (et-Taberânî, 2006a: 16; 2006b: 20). Nusayrî literatüründe bu zâhir-bâtin ilişkisi Ma'nâ-İsim arasında da vardır. Buna göre Ma'nânın zâhiri İsmin batinıdır.

İlk dönem Nusayrî literatüründe vurgulu bir biçimde ortaya konan Ma'nâ-İsim-Bâb arasındaki hiyerarşik yapı, modern dönem eserlerinde zaman zaman flu bir hal almıştır. Örneğin, XIX. yüzyıla ait bir Nusayrî ilmihalinde Ma'nâ, İsim ve Bâbın aynı özden tek bir varlık olduğu şeklinde bazı ifadeler rastlanmaktadır (Bkz. Kitâbü't-Ta'lîm: Vrk. 4a). Bu durum, Hıristiyan misyonerlerin Nusayrîler üzerindeki yoğun çalışmalarının bir sonucu olarak görülebilir. Özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren artan misyonerlik çalışmalarının hedefinde olan Nusayrîler, öyle görünüyor ki Hıristiyanlıktan oldukça etkilenmişlerdir.⁵ Son döneme ait literatürde teslisin yanı sıra Hıristiyanlığa ait farklı ifadeler de dikkat çekmektedir. Söz gelimi, bazı Nusayrî ritüellerinde şarap kullanılmaktadır ve şarap kutsal kabul edilmektedir. Ancak son dönemlerde, Hıristiyanlığın en önemli sakramentlerinden Evharistiya'da olduğu gibi şarabın yanı sıra ekmeğin de ritüel esnasında kullanılıp kutsal kabul edildiği dikkat çekmektedir (Bkz. Kitâbü't-Ta'lîm: Vrk. 16a). Söz konusu eserlerdeki bir diğer örnek, yüce Allah'ın en büyük sırrı olarak Matta 26:26-29'daki, Mesih'in havarilerine söylediği "*bu benim etim ve kanım, ondan yiyeceğiniz ve içeceğiniz; çünkü o, ebedi hayattır*" (Kitâbü't-Ta'lîm, vrk. 16a) ifadesinin zikredilmesi Hıristiyan etkinin göstergeleri olarak görülebilir (Bar-Asher & Kofsky, 2002: 192).

Görüldüğü gibi Nusayrî monoteizmi klasik tek tanrılı inanışlardan oldukça farklıdır. Kendi ifadelerine göre Nusayrîlikteki tevhid inancı ancak ehil insanların kavrayabileceği bir ilimdir (İbn Nusayr, 2006b: 224) ve bu ilim Nusayrî şeyhin gözetiminde uzun süreli bir eğitim ile elde edilebilir.

4. Tanrı'nın Görünmesi Meselesi

Tanrı'nın beşerî âlemde herhangi bir varlıkta kendini gösterebileceği inancı kadim çağlardan itibaren pek çok dini gelenekte bulunmaktadır. Eski Mısır Dini, Zerdüştlük, Hinduizm, Budizm ve Hıristiyanlık bunların en çok bilinenleridir. İslam dünyasında ortaya çıkan bazı aşırı Şii gruplarda da bu inanç benimsenmiştir. Bir aşırı Şii mezhep olan Nusayrîlikte de Tanrı'nın görünmesi temel doktrinlerden biridir.

Nusayrî teolojisine göre Tanrı'nın görünmesi, onun varlığının bir delili sayılır ve zorunludur. Nusayrî inançlarını sistemleştiren el-Hasîbî'nin ifadesine göre;

O hiçbir nur gibi olmayan nurdur, O hiçbir şey gibi olmayan şeydir, O, hiçbir cisim gibi olmayan cisimdir, O, hiçbir sıfat gibi olmayan sıfattır, hiçbir alet gibi olmayan alettir. Ancak O

⁵ XIX. yüzyılda Suriye Nusayrîlerine karşı yapılan misyonerlik faaliyetleri ile ilgili bkz. Talhamy, Yvette: "American Protestant Missionary Activity among the Nusayrîs (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century", Middle Eastern Studies, Vol.XLVII, No.2, 2011, pp. 215-236.

(onlar gibi olmasa da), cisimler, suretler, sıfatlar ve aletler gibi görünür. Şayet cisimlerin şekli, suretler, sıfatlar gibi görünmeseydi onun varlığı gerçek olmazdı... (el-Hasîbî, 2006a:25; Arslan, 2015).

Nusayrî eserlerinde Tanrı'nın görünmesi meselesi, bu zorunluluğun yanı sıra düşün mitiyle de ilişkilendirilebilir. Nusayrî geleneğine göre; henüz beşerî âlem yaratılmadan önce yüce ışık âleminde, ışık varlıkları yaşamaktadır ve Tanrı'yı tesbih etmektedirler. Bir zaman sonra Tanrı, yarattığı varlıkları imtihanına tabi tutmak istemiş ve onların arasında zuhur etmiştir. Ancak ışık varlıkları Tanrı'nın zuhurunu tanımayarak kendi varlıklarının üstünlüklerini dile getirmişlerdir. Bu onların işlediği ilk günah olmuştur. Bunun sonucunda Tanrı, onlarla kendi arasında bir hicap yaratır. Bir süre sonra Tanrı, onlara üç farklı şekilde yeniden görünür. Işık varlıkları, Tanrı'nın bu görünümünü de tanımayarak şüpheye düşerler. Böylece Tanrı, onları cezalandırır ve nuranî âlemden çıkararak, bedenler içerisinde süflî, beşerî âleme gönderir. Işık varlıklarının kurtuluşu, yine Tanrı'nın görünümünü tanımakla olacaktır. Onlar, çeşitli devirlerde farklı biçimlerde ortaya çıkan Tanrı'yı tanıyıp kabul ettiklerinde yeniden aslı mekânlarına, yani ışık âlemine yükselecektir (el-Adenî, ty: 59-62)⁶

Nusayrî literatüründe, Tanrı'nın neden görüldüğü bu ve benzeri ifadelerle açıklanırken, nasıl görüldüğü meselesi birçok teolojik tartışmaya yol açmıştır. Bu tartışmaların odak noktası Ma'nâ'nın görünmesi ile ilgilidir. Zira hatırlanacağı gibi Ma'nâ, gayb olan yüce ilahdır. Tanrısalın diğer yönleri olan İsim ve Bâbın tarihsel kişiliklerinin gerçekliği konusunda bir ihtilaf yoktur. Ma'nâ'nın görünmesi konusundaki temel sorunları ise birkaç maddede sıralamak mümkündür:

- Ma'nâ zatıyla mı görünmektedir?
- Ma'nâ ile Ma'nâ'nın tezahür ettiği kişilik birbirine eşit midir?
- Ma'nâ'nın ortaya çıktığı kişinin tarihsel gerçekliği var mıdır?

Bu meselelerin tartışma konusu olması, muhtemelen ilk dönem Nusayrî eserlerinde bulunan çelişkili ifadelerdir. Söz gelimi, eserlerde bir yandan Ma'nâ'nın yalnızca zatıyla görünebileceği ifade edilirken (Bkz. el-Hasîbî, 2006a: 26; el-Cillî, 2006b: 317), bir yandan da Ma'nâ'nın görüldüğü şeklin ona has ismi ya da ruhu olduğu dillendirilmektedir (Bkz. İbn Nusayr, 2006b: 223; el-Hasîbî, 2006a: 41).

Yine bu eserlerde bazen Ma'nâ yüce ilahın bir yönü olarak görülmüş, yüce ilahın ortaya çıktığı şekle Ma'nâ denmiş; bazen yüce ilah ile Ma'nâ eşit görülmüş ancak Ma'nâ'nın görüldüğü şekil Ma'nâ'nın zâtından daha düşük seviyede tutulmuş; bazen de Ma'nâ ve görüldüğü şekil birbirinin aynı kabul edilmiştir.

Son mesele ile ilgili olarak, aslında ilk dönem eserlerinde Ma'nânın yaratılmış bir surette ortaya çıktığı, bu suretin zâhirde bir insan bâtında ise Tanrı olduğu vurgulanmıştır. Yani, klasik hulûl inancında olduğu gibi Tanrı'nın nuru bir insan bedeninde ikamet etmektedir. Ancak el-Cillî ile birlikte Ma'nânın görüldüğü insan bedeninin gerçekte bir hayalden ibaret olduğu fikri savunulmaya başlanmıştır.

İlk dönemlerden itibaren ortaya çıkan farklı görüşler öyle görünüyor ki Nusayrîlik içinde çeşitli grupların doğmasına zemin hazırlamıştır. Bunlar arasında kendilerinin özellikle el-Hasîbî'ye bağlı olduklarını ifade eden bir grup, Nusayrîliğin gerçek temsilcileri oldukları iddiasıyla öne çıkmıştır (Bkz. Et-Taberânî, Mecmu': 19; Münazara, Vrk. 138a; Kitâbü't-Ta'lim: Vrk18b). XII.

⁶ Aynı hikayenin farklı varyantları için bkz. El-Cu'fî, Kitâbü'l-Üsûs, Vrk, 8a-b, 9a; Ümmü'l-Kitâb, 123-128; el-Cillî, (2006b), s. 318-319

yüzyılda yaşamış olan Nusayrî teolog Şeyh Yusuf ibn ‘Acûz el-Halebî en-Neşşâbî Nusayrî itikadının temellerini açıkladığı *Münâzara*’sında bu konuda farklı düşünen çeşitli grupları tekfir ederek kendi görüşlerini şöyle beyan etmiştir:

Ben hem O’nun görüldüğünü kabul ederim, hem de O’nu algılanan sınırlı suretinden ve tanımlanabilen sayılabilir yönünden tenzih ederim. Ve ben, O’nu iki uç noktadan uzak tutarım: Yaratıklarına benzetmekten ve sıfatlarını hükümsüz kılmaktan (Vrk.103b).

Her kim ki, Ali’nin bir insan ismi, Allah’ın bir ilah ismi olduğuna inanırsa, o Allah’ı hem ilah hem de insan olan bir cisim olduğunu kabul eder. Böylece o küfre düşmüş ve şirke girmiş olur. (Bu) Hıristiyanların Mesih hakkındaki sözleridir. Onlar, Mesih’in hem ilahi hem de insani yönü (lâhut ve nâsut) olduğunu söylediler. O, çarmıha gerildiğinde (bu durum yalnızca) insanî yanını etkiledi; İlâhî yanı ise göğe yükseldi ve kaynağına geri döndü. Allah, onları bu sözlerinden dolayı yalanlamıştır: “Onu öldürmediler ve çarmıha germediler. Fakat onlara öyle gibi gösterildi” (Nisa Suresi 157). Emîru’l-Mü’minin doğmamış ve doğrulmamıştır. Ve O, onları şu sözlerle yalanlamıştır: “Muhakkak ki ben sözüm; ne et, ne de kanım”. O, onları Hıristiyanları yalanladığı gibi yalanladı. Böylece, bu sözlerle kesinleşmiş oldu ki: O (Ali), zatıyla birdir, tektir, akıl sahibidir. O, yaratılmış bir insan biçiminde ikamet etmez ve bu tür bir insan biçimini kullanarak konuşmaz (Vrk. 136a-b).

Tanrı’nın görünmesinin doketik bir tarzda yorumlandığı bu Ortodoks görüş, öyle görünüyör ki yalnızca Tanrı’nın zatıyla görüldüğünü ifade ettikleri yedi devirdeki görünüm için geçerlidir.⁷ Nusayrîliğe göre Tanrı, zati dışında isimleri ile de görünür. “Siyâka (nakletme)” denilen ve El-Hasîbî’nin sistemleştirdiği bu doktrine göre Ma’nâ önce İsm’in görüldüğü bedenden onu yok eder ve sonra Ma’nâ aynı bedene yerleşir (el-Hasîbî, 2006a: 46-53). Ma’nâ’nın Oniki İmam Şia’sının kabul ettiği imamlarda görünümüne bunun örneklerindedir. Geleneksel Şii düşüncesinde yüceltilen Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamlar, diğer birçok aşırı Şii grupta olduğu gibi Nusayrîlikte de ilahlaştırılmaktadır. Nusayrî inancına göre imamlar aslında İsimdirler. Ancak Ma’nâ, İsim olarak görünmek istediğinde önce imamın formundan İsmi çıkarır. Kendisi imam olarak görünür; İsim de bu durumda vasi imamda kendini gösterir (İbn Nusayr, 2006b: 222-223; el-Hasîbî, 2006a: 53). Bu durumda zâhîrî görünüş aynı olsa da bâtını farklıdır.

Nusayrîlikte Tanrı’nın görünümünün en yücesinin Hz. Peygamber (sav)’in amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali olduğuna inanılmaktadır. Nusayrîliğe göre, bunun delili öncelikle Kur’an-ı Kerîm’dir. Kitâbü’l-Meşyaha’da ifade edildiğine göre, Kur’an’daki ayetler, bâtında Hz. Ali’nin ilah olduğuna işaret etmektedir. İddiaya göre Hz. Ali, ayetlerde geçen Allah (cc) ifadelerinin kendisine işaret ettiğini bildirmektedir. (Lyde, 1860: 114)

Nusayrî literatüründe Hz. Ali’nin ilahlığının bir başka delili, ona ait olduğu bildirilen hutbelerdir. Buna göre; Hz. Ali’nin bir hutbesinde şöyle beyan olunmaktadır:

Saygıyla ve övgüyle andığımız, efendimiz müminlerin emiri, Kufe’de ulu minberi üzerinde Hutbetü’l-beyan adıyla bilinen şu sözleri beyan etti: Benim, sebepleri kuşatan ve gizemini bilen; geceleri yıldız ordusunu gönderen ve bulutları üst üste yığan. Benim, yeryüzü ve dağları sarsıntıya uğratan ve onun cevherlerini çıkaran. Benim, kâblenin belirleyicisi; benim, Kâbe’nin sahibi; kanunları var ettim ve ateşi söndürdüm. Benim, Şeytanı kurban eden. Benim, İdris’i yücelten; benim, küfrü bitiren; benim, her kutsal kitap aracılığıyla konuşan. Benim, ezeli olan. Benim, her şeyi hazırlayan, açığa çıkaran (var eden); benim, yok eden ve mahveden; benim, açıkta ve gizlide yaptığınızı, yediğinizi ve biriktirdiğinizi bilen. Gaybın anahtarları benim yanımdadır. Benim, Ad, Semud ve Rass kavimlerini yok eden. Benim, göğü kubbe olarak kaldıran; benim, yeryüzünü yayan;

⁷ Geleneksel Nusayrî inancına göre Tanrı’nın yedi devirde zatıyla görüldüğü suretler; Hâbil, Şit, Yusuf, Yuşa b. Nûn, Asaf, Şem’un es-Safa ve Hz. Ali’dir.

benim, ağaçları yetiştiren ve topraktan çıkararak; benim, nehirleri var edip akıtan. Bana kaderi, imtihanı, emirleri, son hükmü ve olayları; İslam'ın ve küfrün başlangıcını sorun. Bana önceden olanları ve kıyamete kadar olacakları sorun. Benim, yüceler yücesi; benim, her zaman var olan (ezeli ve ebedi olan). Benim, Peygamberlere haber veren ve resuller gönderen. Peygamberler bana delalet etti ve bütün kitaplar bana şehadeti bildirdi (Kiel 19: 1-3).⁸

Son olarak Nusayrîlikte Hz. Ali'nin ilahlığı, Hz. Peygamberin şehadeti ile de tasdik olunur. *Kitâbü'l-Meşyaha*'da ve biraz daha kısa olarak *Kitâbü't-Ta'lim*'de Hz. Muhammed'e atfedilen sözlerde, Hz. Ali'nin yüceliği ve ondan başka ilah olmadığı vurgulanmaktadır. (Bkz. *Kitâbü'l-Meşyaha*, 237-242; *Kitâbü't-Ta'lim* Vrk 2b-3a)

Ma'nânın maddi âlemde ortaya çıkmasıyla birlikte İsim de görünür. İsim de tıpkı Ma'nâ gibi yedi devirde kendi hakikatiyle görünür. İsmın en yüce görünümü de Hz. Muhammed kabul edilir.

Beşeri âlemde Ma'nâ ve İsim ile Bâb da görünmektedir. Nusayrîliğe göre Bâbın en yüce görünümü, Ma'nâ ve İsmın en yüce görünümü olan Hz. Ali ve Hz. Muhammed ile birlikte ortaya çıkan Selmân el-Fârisî'dir. Ma'nâ'nın İsim'de gizlenmesi gibi İsim de bazen Bâbta gizlenerek ortaya çıkar. Nusayrî teolojisine göre hiyerarşik olarak daha üstün olan daha aşağıda olanda gizlenmektedir. Ma'nâ yalnızca İsimde, İsim de yalnızca Bâbta ortaya çıkar. Daha alt makamdakinin üst makamda gizlenmesi söz konusu değildir.

Beşerî âlemdeki çeşitli devirlerde Ma'nâ, İsim ve Bâbın görünümüleri şöyledir: (el-Adenî, ty: 13-14; el-Hasîbî, 2006a: 53-55; 2006b: 90-92; Kiel 19: 13-14; *Kitâbü't-Ta'lim*, vrk. 3a-b, 6a, 6b).

	<i>Ma'nâ</i>	<i>İsim</i>	<i>Bâb</i>	
Ademî Kubbe	Habil	Adem	Cebrail	
	Şit	Enoş	Cebrail	
	Enoş	Kenan	Cebrail	
	Kenan	Mahalalel	Cebrail	
	Mahalalel	Yered	Cebrail	
	Yered	İdris	Yail b. Fatin	
	İdris	Metuşelah	Yail b. Fatin	
Nuhî Kubbe	Metuşelah	Lemek	Yail b. Fatin	
	Lemek	Nuh	Yail b. Fatin	
	Nuh	Sam	Yail b. Fatin	
	Sam	Arpakşat	Yail b. Fatin	
	Arpakşat	Ya'rûb	Yail b. Fatin	
	Ya'rûb	Hûd	Yail b. Fatin	
	Hûd	Sâlih	Yail b. Fatin	
İbrahimî Kubbe	Sâlih	Lokman	Yail b. Fatin	
	Lokman	Lut	Yail b. Fatin	
	Lut	İbrahim, İsmail, İshak, İlyas, Kusayy	Ham b. Kûş	
	Yusuf	Yakub, Şuayb	Ham b. Kûş	
	Musevî Kubbe	Yûşa b. Nûn	Musa, Harun, Şebbir, Şübeyr ibn Harun, Kâleb/Kûleb	Dan b. İsbavut
		Kâleb/Kûleb	Ezekiel	Dan b. İsbavut
		Ezekiel	Samuel	Dan b. İsbavut
Samuel		Tâlut	Dan b. İsbavut	
Tâlut		Davud	Dan b. İsbavut	

⁸ Nusayrî literatüründeki benzer ifadeler için bkz. *Kitâbü't-Ta'lim*: Vrk. 2a-2b; Lyde, *The Asian Mystery*, s. 271.

	Asaf	Süleyman, Eyyüb	Abdullah b. Sem'an
	Eyyüb	Yunus	Abdullah b. Sem'an
	Yunus	İşaya	Abdullah b. Sem'an
	İşaya	Elisa'?	Abdullah b. Sem'an
	Elisa'?	Hızır, İlyas	Abdullah b. Sem'an
	Hızır	Zekeriyya	Abdullah b. Sem'an
	Zekeriyya	Yahya	Abdullah b. Sem'an
Mesîhî Kubbe	Şem'un es-Safâ	İsa, St. George, Danyal	Ruzbih, Luka, Matta, Markos
	Danyal	Zülkarneyn İskender	Ruzbih
	Zülkarneyn İskender	Ardeşir b. Bâbek	Ruzbih
Fârisî Kubbe	Ardeşir b. Bâbek	I.Şapur	Ruzbih
	I.Şapur	Lüeyy b Gâlib	Ruzbih
Hâşimî Kubbe	Lüeyy b Gâlib	Murra	Ruzbih
	Murra	Kilâb	Ruzbih
	Kilâb	Kusayy	Ruzbih
	Kusayy	Abd-i Menâf	Ruzbih
	Abd-i Menâf	Hâşim	Ruzbih
	Hâşim	Abdü'l-Muttalib	Ruzbih
	Abdü'l-Muttalib	Abdullah	Ruzbih
Muhammedî Kubbe	Ali	Muhammed, Fatır (Fatıma), Hasan, Hüseyin, Muhsin	Selmân el Fârisî
	Hasan b. Ali	Hüseyin b. Ali	Kays b Varaka "Sefine"
	Hüseyin b. Ali	Ali b. Zeyne'l-Âbidîn	Ruşeyd el-Hecerî
	Ali b. Zeyne'l-Âbidîn	Muhammed el-Bâkır	Ebü Halid el-Kabulî "Kenker"
	Muhammed el-Bâkır	Câfer es-Sâdık	Yahya b. Ümmü't- Tavîl es-Sümâli
	Câfer es-Sâdık	Mûsâ el-Kâzım	Cabir b. Yezid el-Cûfi
	Mûsâ el-Kâzım	Ali er-Rıza	Ebu'l-Hattâb el-Kâhilî
	Ali er-Rıza	Muhammed el-Cevâd	Mufaddal b. Ömer el-Cûfi
	Muhammed el-Cevâd	Ali el-Hâdî	Muhammed b. el-Mufaddal
	Ali el-Hâdî	Hasan el-Askerî	Ömer b. el-Furât "el-Kâtib"
	Hasan el-Askerî	Muhammed el-Mehdî	Muhammed b. Nusayr

SONUÇ

Nusayrîlik, III/IX. yüzyılda pek çok mistik gruba ev sahipliği yapan Kûfe'de doğmuş aşırı Şii eğilimli bir fırkadır. Diğer bütün İslâmî gruplarda olduğu gibi Nusayrî teolojisinin temelinde de Tanrı'nın mutlak birliği yer almakla birlikte bu birlik oldukça kompleks bir muhteva arz etmektedir. Bu çalışma, Nusayrîliğin tanrı inancındaki gizli ve anlaşılması güç unsurların açıklanması üzerine kurulmuştur. Bunun için Nusayrîliğin çeşitli gruplara ayrılmadan önceki genel şeyhlerin düşüncelerinin ürünü olan, ilk dönem olarak nitelendirilebileceğimiz eserlerin ilgili bölümlerini temel almıştır. Buradan hareketle Nusayrî teolojisinde en kutsal üç varlık olarak kabul edilen Ma'nâ, İsim ve Bâbın çeşitli dönemlerdeki farklı yorumlara yönelik tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Buna göre;

Ma'nâ, ezeli ve ebedi olan yüce ilah olarak yorumlanabileceği gibi hiçbir şekilde akledilemez olan yüce ilahın insanlar tarafından algılanan yönü olarak da görülebilir. O, varlığının bir delili olarak devri tarih içerisinde pek çok kez kendini insanoğluna göstermiştir. Nusayrî imanının merkezindeki şahsiyet Hz. Ali, ilk dönem eserlerinden itibaren Ma'nanın en yüce görünümü kabul edilmektedir.

Turkish Studies

Bu görünüm ilk dönemlerde gerçek kabul edilirken, sonraki dönemlerde doketik bir tarzda yorumlanmıştır.

İsim, her şeyin ötesinde olan Ma'nânın zâhirî yönünü temsil eder. Onun varlığı bütünüyle Ma'nâya bağlıdır. Bu anlamda müşahhas bir tanrı olmadığı görülmektedir. Öyle görünüyor ki, bazı İslam mezheplerinin Yüce Allah'a izafe ettiği selbi sıfatlar, muhtemelen Neoplatonizm'in de etkisiyle, sıfatları bütünüyle reddeden Nusayrî gruplarda başka bir varlığa izafe edilmiştir. Ma'nâ, ismini yaratmış ve tüm sıfatları da ona vermiştir. Her ne kadar İsimden "başka bir varlık" ya da "yaratılmış bir varlık" şeklinde Nusayrî eserlerde söz edilse de bu ifadelerin insanların ismin varlığını anlaması için kullanıldığı da zikredilmektedir. Yani, İsim aslında yaratılmamıştır; yüce ilahın cüz'ü de değildir. O, yüce ilahı istemli olarak feyezân etmektedir.

Bâb ise yüce ilahın hikmetini ve İsmi'nin zâhirî yönünü temsil etmektedir. İlk dönem eserlerinde Nurani alemde İsmi'nin yarattığı ilk varlık olarak zikredilen Bâb, sonraki dönemlerde Hıristiyanlığın da etkisiyle yüce ilahın bir yönü olarak yorumlanmış görünmektedir. Ezeli ve ebedî olan tek tanrı Ma'nâ, İsmi, İsim de Bâbı yaratmıştır. Ancak son ikisinin varlığı ilkinin bağlı olduğundan bağımsız bir ilah niteliğine sahip değildirler. Buna göre, Nusayrîlikteki üçlü için, her biri bir diğerinin yaratma eyleminin sonucunda ortaya çıkan ilahi yönler olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Nusayrîliğin teolojisinde özel bir yer teşkil eden tanrı düşüncesinin, dönemin felsefi ve dini akımlarının da etkisiyle şekillendiği; Nusayrî önderlerin, Tanrı'nın zatı ve sıfatları ile ilgili yaklaşımlarının tevhid düşüncesinin sınırlarını aşmalarına neden olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- el-Adenî, S. (t.y.). *Kitâbü'l-Bâkûrati's-Süleymaniyye fi keşfi esrâri'd-Diyâneti'n-Nusayrîyye*, yy.
- Arslan, H. (2015). Nusayrî Geleneğinde İnkarnasyon Öğretisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bar-Asher, M. M., & Kofsky A. (2002). *The Nusayrî- 'Alawî Religion: An Enquiry into its Theology and Liturgy*, Leiden: Brill.
- Bulut, H. İ. (2011). "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", *Ortadoğu Yıllığı*, s. 579-614.
- el-Cillî, Muhammed b. Ali (2006a). "er-Risâletü'n-Nu'maniyye", (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa). *Rasâilü'l-Hikmeti'l-'Aleviyye*, Lübnan: Diyâru'l-'Akl, II, s. 303-308.
- _____ (2006b). "Risâletü'l-Fatk ve'r-Ratk", (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa). *Rasâilü'l-Hikmeti'l-'Aleviyye*, Lübnan: Diyâru'l-'Akl, II, s. 309-319.
- _____ (2006c). "Risâletü'l-İndiyye", (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa). *Rasâilü'l-Hikmeti'l-'Aleviyye*, Lübnan: Diyâru'l-'Akl, II, s. 321-333.
- El-Cu'fî, Mufaddal b. Ömer (1981). *Kitâbü'l-Heft ve'l-Ezille* (thk. Arif Tamir), Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl.
- _____ "Kitâbü'l-Üsûs", *Ms. Paris Bibliothéque Nationale Arabe*, No: 1449, Vrk. 1a-79b.
- Dussaud, R. (1900). *Histoire et Religion des Nosairîs*, Paris: Libraire Émile Bouillon.
- Friedman, Y. (2010). *The Nusayrî- 'Alawîs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*. Leiden, Boston: Brill.
- Güngör, Ö. (2017). "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler-Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-

- İç Kimlik Yansımaları”. *Turkish Studies*, 12 (2), s. 75-90.
- Halm, H. (2003). “Ümmü’l-Kitâb”, *Ğunûsiyye fi’l İslâm*, (Arapçaya Çev. Raid el-Bâş), Köln: Menşurâtü’l-Cemel, pp. 90-135.
- el-Hasîbî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdan. (2006). “er-Risâletü’r-Rastbâşiyye”, (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa), *Rasâilü’l-Hikmeti’l-‘Aleviyye*, Lübnan: Diyâru’l-‘Akl, II, s. 16-82.
- _____ (2006b). “Fıkhu’r-Risâleti’r-Rastbâşiyye”, (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa), *Rasâilü’l-Hikmeti’l-‘Aleviyye*, Lübnan: Diyâru’l-‘Akl, II, s. 83-156.
- “Kit’abü’t-Ta’lîmi Diyâneti’n-Nusayriyye”, *Ms. Paris Bibliothéque Nationale Arabe*, No: 6182.
- Lyde, S. (1860). *The Asian Mystery: Illustrated in the History, Religion and Present State of the Ansaireeh or Nusairis of Syria*, London: Longman, Green, Longman and Roberts.
- Massignon, L. (1969). “Esquisse d’une bibliographie Nusayrie”, *Opera Minora*. I, Paris: Presses Universitaires de France, pp. 640-649.
- en-Neşşâbî, Yusuf ibn ‘Acûz el-Halebî. (t.y.). “Münâzara”, *Ms. Paris Bibliothéque Nationale Arabe*, No: 1450, Vrk. 67b-155a.
- Nusayr, Ebû Şuayb Muhammed b. (2006a). “Kitâbü’l-Ekvâri’n-Nûrâniyye ve’l-Edvâri’r-Ruhaniyye”, (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa), *Rasâilü’l-Hikmeti’l-‘Aleviyye*, Lübnan: Diyâru’l-‘Akl, I, s. 33-205.
- _____ (2006b). “Kitâbü’l-Misâl ve’s-Sûrah”, (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa), *Rasâilü’l-Hikmeti’l-‘Aleviyye*, Lübnan: Diyâru’l-‘Akl, I, s. 207-234.
- Palabıyık, H. 2010. “Dini İnançları ve Özellikleri bakımından Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, s. 19-48.
- Renan, M. E. (t.y.). *Mission de Phénicie*, Paris: Imprimerie Impériale.
- es-Sâiğ, Ebû Abdullah H. (t.y.). “Mesâilu Ebî Abdullah b. Harun es-Sâiğ”, *Ms. Paris Bibliothéque Arabe*, No:1450, Vrk. 48b-51b.
- Soğukoğlu, F. (2013). “Nusayrîlik ve Tanrı Algıları”, *Kelam Araştırmaları*, 10 (1), s. 487-500.
- Strothmann, R. (1952). “Morgenländische Geheimsekten in abendländischer Forschung und die Handschrift Kiel 19”, *Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, V, Berlin: Academie Verlag, (Arapça elyazması metin) pp. 1b-27a.
- et-Taberânî, Ebû Sa’îd Meymûn b. Kâsım. (2006a). “Risâletü’z-Zuhûr ve’l-Butûn”, (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa), *Rasâilü’l-Hikmeti’l-‘Aleviyye*, Lübnan: Diyâru’l-‘Akl, III, s. 15-18.
- _____ (2006b). “el-Cevheriyyetü’l-Kelbiye”, (thk. Ebû Mûsa, Şeyh Mûsa), *Rasâilü’l-Hikmeti’l-‘Aleviyye*, Lübnan: Diyâru’l-‘Akl, III, s. 19-40.
- Talhamy, Y. (2011). “American Protestant Missionary Activity among the Nusayrîs (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century”, *Middle Eastern Studies*, XLVII, (2), pp. 215-236.
- Üzüm, İ. (2000). “Türkiye’de Alevi/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, IV, 173-187.